

קמט

לתולדות הפיוט בארץ ישראל

—

משה

הרבה פייטנים נקראו בשם זה, ולפי שעה אין בידנו סימנים מובהקים להבחין ביניהם. ברם, פייטן המחבר חמש קרובות כנגד חמשה ימי חולי מועד, בידוע שהוא חי בארץ ישראל. וזהו הוא הפייטן ר' משה שחמש קרובותיו לחול המועד פסח נמצאות בכ"י T-S H 2⁴.

כ"י זה ראוי שנרחיב עליו קצת את הדיבור, הואיל וכמה אילופים כרוכים בו מארבעה עשר דפיו מכילים חמשת הראשונים קצת מקרובותיו של ר' פינחס (סי' ח-ט) וביניהן השבעתא "בפסח אצתה", שבראשה כתוב: מוסף לחולה (= לחול המועד) דר' יהושע (ראה יהושע הכהן סי' 5) עמ' 6⁵ מכיל "יוצר חול", כלומר לחול"מ פסח, תחלתו: בפסח אל השקיף באשמורת הבקר, וחתום בו: אלעזר. אחריו חמש שורות כדלקמן:

עניין חול הפסח. יום ב כי תבואו אל הארץ¹ והו בפרשת אמור [אל]
הכהנים. יום ג זאת חוקת הפסח² והו קבל (= לפני) ויהי בשלח. יום ד
במדבר סיני³. יום ה שמור את חודש האביב⁴ והו ליק(21) שופטים
יום ו אם כסף תלוה והו⁵ פי (= בתוך) ואלה המשפטים. וזה סימנם
כ ז ב ש א. ופי כל יום יצעון⁶ ד

הרי לפנינו מסורת, שאינה ידועה לנו ממקור אחר, בנוגע לפרשיות (עניין = פרשת היום, כהוראתו במדרשים) שקראו בחמשת ימי חול המועד פסח, מיום ב של פסח עד יום ו בו. הוה אומר, שכתב-יד ארצישראלי בידנו, וזה בלבד כבר מעלה את ההשערה, שהפיוטים המובאים בו יצירותיהם של פייטני ארץ ישראל הם. אלא שבנוגע לר' משה אין לנו צורך בכך, הואיל וחמש קרובותיו הנמצאות בעמודים 6⁵-14⁶ דיין להעיד על מוצאו הארצישראלי. אכן, בלי התעודה הנ"ל היינו מתקשים בקביעת ימיהן של הקרובות, ובביאור טעמו של הפסוק החוזר בכל חלקי הקרובה. ומכאן ערכה הרב של מסורת זו לחקר הפיוט בכלל, שלאורה ניתן לעמוד על מנהגם ומוצאם של פיוטים המיוסדים על סדר הפרשיות הנ"ל (ראה לעיל עמ' קלא). קרובותיו של ר' משה עשויות אף הן חטיבה אחת, בהיותן מיוסדות על פסוקי שיר השירים, בקרובותיו של פינחס בסדר א, אלא ששם הפסוקים בסוף כל חלק, וכאן –

¹ ויקרא כג י (פרשת העומר, השווה פסיקתא דרב כהנא ופסיקתא רבתי) – ² שמות יב מג – ³ במדבר ט א – ⁴ דברים מז א – ⁵ שמות כב כד – ⁶ ממושמש, ור"ל: בכל יום יעלו ד קרואים.

קנ

מנחם וולאי

בראשם: כמו כן מרומזת בכל קרובה פרשת היום, לפי הסימן "כזבשא" הנ"ל. שם המחבר, משה, חתום תמיד בחלקי הקדושה, שבין הסילוק לברכת קדוש. ואלה פיוטיו: (א) "יח לחולו של פסח ד' משה", תחלתו: שיר השירים אבירות תשע אומן עשירות בם להשתעשעי. נפסק באמצע הסילוק "ובכן ולמה עומר בשני לראשון". (ב) השבעתי אתכם יהודה וישראל, בראשו כתוב "יום שני", כלומר, ב דחול המועד, שהוא ג של פסח.

(ג) צאנה אצולת ברא אהולות ביררה. בראשו: "יום רביעי", כלומר, ד של פסח. (ד) פתחתי אני לדודי שירה להכבידי. בראשו: "חורן יו(ס) ה", כלומר, קרובה אחרת והיא ליום ה של פסח. (ה) שני שדייך אמוני ישראל שלוחי עמך בית ישראל. בראשה כתוב: "חורנה יום ו", ר"ל: הקרובה האחרונה ליום ו של פסח.

מלבד המסגרת הכללית של פסוקי שיר השירים המשותפת לכולן, מקושטת כל קרובה במסגרת לעצמה, המשמשת בסוף כל חלק מחלקי השמונה עשרה: בקרובה א הרי הם פסוקי שירת הים החותמים את חלקי הקרובה; בקרובה ב – שירת הבאר (במד' כא יו-כ); בקרובה ג – שירת דבורה; בקרובה ד – שירת דוד (ש"ב כב, והנוסח לרוב עפ"י תהלים יח); בקרובה ה אין לעמוד על מסגרתה המקורית (פתח בשירת הבאר וסיים בפסוקים שונים. לעומת זה מובא באמצעו של כל חלק, מברכת קדוש ואילך, אחד מחמשה עשר שירי המעלות). ונביא בזה לדוגמא את הראשונה בקרובות השלמות, שהיא קרובה ב:

א הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל / אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
זאת חֻקַּת הַפֶּסַח אֲמִן אֲמוֹנָה לְיִשְׂרָאֵל
אֵל מִגֵּן יִשְׂרָאֵל / אֲזַי שִׁיר יִשְׂרָאֵל
ב(רוך) מנ

ב קול דודי בָּא בְּאֲזִיזֵי עַל הַמְּזוּזוֹת / בְּנוֹעַם יְיָ לַחֲזוֹת
זאת חֻקַּת הַפֶּסַח בְּנִיא בְּרִית זאת
בְּמַל תְּחִיָּה חֲזוֹת / אֵת הַשִּׁירָה הַזֹּאת
ב מחיה

א: השבעתי, שה' ש ב ו, המסך הפסוקים מקרובה א' המאמר "זאת חוקת הפסח" החוזר בכל בית מובא בכ"י בראשי תבות' – ב: בגיא ברית, בארץ ישראל? (בכ"י אין ניקוד, וכל שלא עמדתי על מיכו, או שנראה לי מגוסס, לא ניקדתי). – ג: כֹּז וכו', שמות יב סג, ראש הפרשה שנקראה ביום ג של פסח, ראה הקדמת הפרק' – ד: אות ג: בכ"י במעות: זֹהָה (= זאת חוקת הפסח). – אות ו, שמות יב מד' – במסורת = במסורת, יח' כ לו' – אות ז: ויהור = אוהרה' – אות ח, ראה פסחים פח א/ב' – אות ט: מבורך, נוסף בצד הגליון' – כעיר מסורה, כאברהם, תנח' לך

קנא

לתולדות הפיוט בארץ ישראל

ג^י דומה נוֹאֵל לַצְבִי בְרוֹן / מְדַלֵּג וּמְקַפֵּץ עִם הָאָרֶז
זאת חוקת הפסח גילת חבצלת השרון
גילה סוד פסח אל משה ואל אהרן
כך ויאמר יי אל משה ואל אהרן זאת חוקת הפסח וג
ואתה קדוש אל נא

ג^י זאת חוקת אמרי פסח אמונת עולם / בו להבדילכם מאומות עולם
זאת חוקת גזירה אשר אל לכם מסר / דחות מכם ערלת לב וערלת בשר
זאת חוקת הורנית דם פסח ברית / וכל עבד איש יבוא במשורת הברית
זאת חוקת ויהור עבד אם יאכל בו / תציו עבד ותציו בן חורים לא יאכל בו
זאת חוקת טעם הנלווה על מבורך במעיר מסורח / ימול בשר ערלה יחשב כאורח
זאת חוקת כל אשר לא קיבל עליו מילה / לא יאכל פסח ולא יתערב בגילה
זאת חוקת מצות פסח מצה / נאכל בבית אחד בלי להוציא חוצה
זאת חוקת שזבע שטחות פץ בסיחתו וגזר / על בן בשטחתו לא יתערב זר
זאת חוקת פסח בת[ב] בקודש הילולים / צאת ימי שבועה מצה יצא לחולים
זאת חוקת קידוש פסח אוכלים ושותים רמז לפסח אב אשר עשה ללא אוכלים ושותים
זאת חוקת שחיטת פסח מועד בבוא / תושב ושכיר לא יאכל בו

ג^י ובכן

תושב ושכיר אשר ביניכם / אם גרילים לא יאכלו בפסח עימכם / ולא יתערבו
בכם / וכל גוים ומלכיהם בשכיר ותושב(ב) יחשבו לכם / אפילו הם מלכים עליכם /
מפילה הם לכם / ביום שמחתכם ובמועדיכם / כי אני יי אלהיכם / ועתה המצוה
הזאת אליכם / כל בן גיכר לא יאכל מפסח ובחיקכם / כי אם מפיליכם ודבוקיכם /
הנימולים בידיכם / וגם אשר בתוכם / הנחתם בברית איתכם / פמזהו כמזכם /
עצמו כעצמכם / בשרו כבשרכם / נפש כנפשכם / כאורח מכם / כנגדכם ככם /
תורה אחת / חוקה אחת / משפט אחד / להיות לעם אחד / להקדיש באחת /
קדושה אחת / כל וק(רא)

ג^י דומה דודי לצבי / מקנה לארץ הצבי
זאת חוקת הפסח מאד צוי / וכמאמר חיות הציבי
לעומתם

לך סוף סי' ט' — אות נ, שמות יב ט' — אות ס: שובע שמחות, תה' טז יא' — אות ע, עפ"י משלי
יד י' — אות פ: בקדש הילולים (ויק' יב כד), לא אדע כוונתו' — אות ר, ר"ל: לפסח שעשה אברהם
למלאכים, בר' יח, ב'ר מח יב' — אות ת, שמות יב טה' — ג^י: הנחתם, ספק ר"ל: אשר הנחתם,
ספק: הנחתם = השוכנים (מ"ב ו ט') — ג^י: דומה, חוזר לפסוק שעמד בו (ג^י) — שבעה,
שבעה ימים' — אלהים וכו', חב' ג יט' — הנכבר = הכביר

קנב

מנחם וולאי

עָנָה דודי וְאָמַר לִי / קוּמִי לָךְ וְאָקוּם לִי
וְאֵת חֻקֵּי הַפֶּסַח שֶׁבָּעָה הִנְחִילִי / לִיְחָד שֵׁם אֱלֹהִים יְיָ חִילִי
פַעֲמִים

כִּי הִנֵּה הִסְתִּיו עֶבֶר / וּבָא יוֹם יִשַׁע הַנִּכְבָּר
זֹאת חֻקֵּי הַפֶּסַח הַנִּכְבָּר / בּוֹ יַעַן שְׁנִית אָנִי הוּא כִבֵּר
לִהְיוֹת לָכֶם

גִּי הַנְּצָנִים נָהוּ לַתֹּאִיר / גִּידוּלִים בִּישׁוּעָה לְהֹאֵר
זֹאת חֻקֵּי הַפֶּסַח גִּוִּרָה לְבֹאִיר
נִיל קְדוּשָׁה לְפֹאֵר / כְּעָנוּ עָלֵי בֹאֵר
הַאֵל בִּ

ד הַתֹּאִינָה דָּצָה בְּכִילוּלָהּ / דִּישׁוֹן מִתְקָה תַּמָּן לְכַעֲלָהּ
זֹאת חֻקֵּי הַפֶּסַח דְּחֻזָּת עֲרָלָה מִמִּילָה
דִּיצָה דַּעַת לָהּ / עָלֵי בֹאֵר עָנוּ לָהּ
חֻזָּן בִּ

ה יוֹנְתִי הוֹתֵמָה בְּשִׁירִים / הוֹנְשָׁאָה כָּעַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים
זֹאת חֻקֵּי הַפֶּסַח הוֹרָה לַחֲתוּם בְּשִׁאֲרִים
הַשׁוֹבְכִים תְּשׁוּבָה מְשׁוֹרְרִים / בֹּאֵר תְּפִרוּתָה שָׁרִים
הַרוּצָה בִּ

ו אֶחָו לָנוּ וּבָאוּ שׁוֹעֲלֵי זַעַם / וְחִיבָלוּ בְּרַמֵּי נֹזַעַם
זֹאת חֻקֵּי הַפֶּסַח וִידוּי טַעַם
(ו)עַל סְלִיחַת עַם / כְּרוּתָה גְּדִיכִי עַם
הַמְּרַכָּה בִּ

ז דודי לי זֹכֵר אֲבוֹת שְׁלֹשָׁתָם / זָכוֹת מְרַנְּנִים עַל מִשְׁכַּבּוֹתָם
זֹאת חֻקֵּי הַפֶּסַח זִיכָר מִצָּה וּמְרוֹר בְּלִי לְשִׁנּוֹתָם
זֹכֵר גְּאוּלָּת יִשׁוּעָתָם / בְּמַחֲזָק בְּמִשְׁעָנוֹתָם
נוֹאֵל בִּ

גִּי: גהו = נגהוי — ה: גיל: לחתומי בשארים (לנימולים) — ו: וידוי טעם, לא ארע טעמו.
— ז: מרגנים וכו', תה' קסמ ה נדרש על הצדיקים במיתתם (מדרש תהלים שם, ילקוט מלכים
קסמ) — זכר גאולת, ספק: זכר — ח: מישב = מישב, ראה ח' ילון, תרביץ ח 119 —

קנג

לחולדות הפיוס בארץ ישראל

ח עד שִׁפּוֹת חוֹסֵן מְלָכוֹת אֶדְרוֹם הַנֶּדֶדֶר / חִילָה וְזֹרְעָה יֹשֶׁבֶר

זאת חֻקֵּת הַפֶּסַח חוֹק לֹא יוֹעֵבֶר

חִיתוּל רְפוּאָה הַנֶּדֶדֶר / מִיֹּשֵׁב וּמִמֶּדֶדֶר

רופא ב

ט על מִשְׁבְּרֵי מוֹרְחָתִי בְּתַחֲנִינָה / מִזֵּב אֲבִקְשָׁה הַנֶּדֶדֶר חֲנִינָה

זאת חֻקֵּת הַפֶּסַח טַבְּעַת בְּרִית נְתוּנָה

על בְּרִכַּת מַל לְחִנָּה / וּמִמֶּדֶדֶר מְתָנָה

מברך ב

י אֶקְוֶה נָא יְהִי נוֹף אֲרִיָּאל / יוֹפִי מְקוֹם הַרְרִי אֵל

זאת חֻקֵּת הַפֶּסַח יֵלִיד בֵּית לְהַבְשִׁיר הַזֶּאֱל

יִקְבְּצוּ בְּנֵהֶרִי נְחִלִי אֵל / וּמִמֶּתָנָה נְחִלִּיָּאל

מקבץ ב

יא מְצֻאוֹנִי כְּפִירִי אֹמְרוֹת / כְּהַפִּילָה עֲלֵיהֶם אִימּוֹת

זאת חֻקֵּת הַפֶּסַח כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ בְּנִעִימּוֹת

כְּמִשְׁפַּט דְּתוֹת מוֹתָאמּוֹת / מִנְחִלִּיָּאל בְּמּוֹת

אוהב ב

יב כְּמַעַט לַעַת נְחִבָּאֲתִי מִפְּנֵי הַרְוִינִי / לְרֹדְדִי מְצֻאֲתִי כְּבוֹשֶׁם עֲרוֹנִי

זאת חֻקֵּת הַפֶּסַח לְהַבְדִּיל כָּל עֲרַל מִפֶּסַח חֲנִי

לְהַכְנִיעַ עוֹזִינִי / מִמְּמּוֹת הַנִּי

מכניע ב

יג הַשְּׁבַעֲתִי מִלֵּל לְקִרְוָאִי בְּשֵׁם הַזֶּאֱבָב / מֵה תִּדְחֲקִי עַל יוֹם הַנֶּתָּאָב

זאת חֻקֵּת הַפֶּסַח מְקוֹרָאִיו

מִבְּטָח לְבָן וְאָב / מִבְּמִיתָם בְּבֶאֱרָאֵר אֲשֶׁר (בְּשִׁדָּה) מוֹאָב

מבטח ב

יד מִי זֹאת נְאוּוָה וּמַעֲזוֹנָה / נִצַּחַת עַל הַזֶּדָּה מְתַעֲזָנָה

זאת חֻקֵּת הַפֶּסַח נֶאֱכַל מִצָּה עוֹנָה

נְוָה שְׁאָנָן לְסוּנָה / כְּמוֹ רֹאשׁ הַפֶּסֶחָה

אלהי ב

יא: בכ"י: במשפט, מנחלי אל' — יב: כבושם ערוגי, שה'ש ה'י' — יג: בשם הותאב, שם
 שנקראו מתוך חיבה ותאיבה — מקוראיו, כנראה לקוי בחסר — בשדה, חסר בכ"י — יד: נאווה
 ומעונגה, יר' ו' ב' — לסוגה, לגדור פרצות ירושלים (נוה שאנו, יש' לג כ')

קנר	מנחם זולאי
טו	<p>הִנֵּה מִטָּתוֹ סָבִיב יִרְקָרֵק מְחֻפָּה / אֲשֶׁר בְּרָכוֹת מְצֻפָּה זאת חֻקַּת הַפֶּסַח שְׂכִיר וְחוֹשֵׁב לְחֻפָּה סִיחַ תְּפִילָּה תִּשְׁקִיפָה / בְּמוֹ וְנִשְׁקָפָה ב</p> <p>שומע</p>
טז	<p>עַל קֶהֱל הַמִּזֵּן / עֲמוּדֵי בְּרָכָה בְּפֶלֶח הַרִימִזֵּן זאת חֻקַּת הַפֶּסַח עֲשׂוֹת פֶּסַח בְּרַת אֲמִזֵּן עֲבוֹדַת אֲרָמִזֵּן / תִּרְצָה בְּעַל פְּנֵי הַיִּשְׁמִזֵּן ב</p> <p>שאותך</p>
יז	<p>פָּעַל מִקְדָּם יְיָ / פִּתְחִיו וְבוֹא בָּם יְיָ זאת חֻקַּת הַפֶּסַח פֶּסַח לְיְיָ לְהוֹדוֹת בְּטוֹב יְיָ / הִיא הַבָּאָר אֲשֶׁר אָמַר יְיָ ב</p> <p>הטוב</p>
יח	<p>צָנָו בְּעֲמוּדֵי יִסּוּדָה עַל מִים / קוֹרְאִים בָּהֶם עָלוּ וַיַּעֲלוּ הַמִּים זאת חֻקַּת הַפֶּסַח רַחֲשׁ אֲסוּף אֶת הָעָם וְאַתְּנָה לָהֶם מִים שְׁלוֹם תַּפְאֶרֶת תוֹרָה יִשְׁאָבוּ מִים ב</p> <p>עושה</p>

טו: לרחופה, להרחיקם מאכילת הפסח (שמות יב מה) – – – טז: אמון = תורה, משלי ח לי – –
יח: יסודה על מים, הארץ, עפ"י תה' כד ב'